

ALKOHOLI AKTISIIMAKSUDE KOORMUSE JAOTUS BALTI RIIKIDES¹

Viktor Trasberg²
Eesti Lennuakadeemia

1. Üldine taust

Alkoholi tarbimine on seotud erinevate sotsiaalsete ja majanduslike aspektidega. Sellel on olnud aastatuhandete jooksul oluline osa nii rahvuskultuuris kui ka majandustegevuses. Teisest küljest põhjustab liigjoomine ühiskonnale suurt majanduslikku kahju. Samas on alkoholi tootmisel, turustamisel ja müügil paljude riikide majanduselus suur osa ning alkoholiga seotud maksud on riigieelarve tulude oluline komponent.

Antud artikli eesmärgiks on välja tuua alkoholiaktsiiside koormuse jaotus indiviidide tulurühmade lõikes Balti riikides. Uuringu eesmärgiks on välja tuua konkreetset kvantitatiivsed näitajad, mis iseloomustavad alkoholi aktsiisimaksude koormust tarbijate tuludega võrreldes.

Analüüsi läbiviimiseks kasutatakse korrelatsioonianalüüsi ning arvutatakse võrdlevalt Kakwani indeksid, mis iseloomustavad maksukoormuse jaotust erinevate tulurühmade ja alkoholitüüpide lõikes. Oluline on ka uuringu võrdlev iseloom, mis võimaldab esile tuua sarnasusi ja erinevusi Balti riikide lõikes.

Maksukoormuse muistri mõistmine on oluline sisend tõhusa maksu- ja alkoholipoliitika kujundamisele kogu regioonis.

2. Teoreetiline raamistik

Alkoholi tarbimismuster on tavaliselt seotud teatud piirkondlike eripärade ehk tarbimismustriga. Selle tunnuseks on ühiskonnas kõige sagedamini tarbitavad joogid; alkoholitarbimise sagedus ja kogus ning ühiskonna suhtumine alkoholitarbimisse.

Alkoholi tarbimine on alati seotud ka riigi normatiivse keskkonnaga. Selline keskkond kujundab alkoholitoodete füüsilist kättesaadavust (nt. joomise vanusepiirangud ja alkoholikaupluste lahtiolekuajad) või seab ettevõtetele erinevaid majanduslikke piiranguid. Regulaatiivse keskkonna üheks tunnuseks on alkoholi tootmise ja tarbimisega seotud maksustamine. Efektiivse alkoholi maksustamissüsteemi kavandamisel tuleb arvestada erinevate aspektide võimaliku mõjuga tootmisele, sotsiaalsele käitumisele ja riigi fiskaalolukorrale. Alkoholi maksukoormuse jaotuse hindamine erinevate tulurühmade vahel on oluline osa tõhusal alkoholipoliitikal.

---

¹ Artikli täistekst „Alcohol Excise Duties Burden in the Baltic Countries“ asub ajakirja juurde kuuluval CD-l.

² Viktor Trasberg, *Ph.D.*, Eesti Lennuakadeemia juhtimise ja ettevõtluse dotsent, Lennu 40 Kambja vald, Tartumaa, viktor.trasberg@eava.ee

Üks konkreetsetest alkoholitoodetele kohaldatavatest maksudest on aktsiisimaks, mida klassifitseeritakse niinimetatud *ühikuliseks* maksuks. Selline maks kehtestatakse tooteühiku konkreetsele kogusele (nt. teatud tüüpi alkoholitoodete *hektoliitri* kohta). Alkoholiaktsiisi tase ei ole seotud toote lõpphinnaga, vaid alkohoolse joogi omadustega (nt. kangus). Alkoholiaktsiisid on tüüpiliselt *pigou*-laadsed maksud, mis on peamiselt mõeldud soovimatute sotsiaalsete tagajärgede või negatiivsete välismõjude korrigeerimiseks. Hoolimata asjaolust, et alkoholi tootmine ja tarbimine on enamikus Euroopa riikides tavaliselt kõrgelt maksustatud, on nende osakaal riigi kogutulust siiski üsna väike – keskmiselt alla 1% avaliku sektori tuludest.

Tavaliselt peetakse alkoholimakse oma olemuselt regressiivseks. See tähendab, et madalama sissetulekuga inimestel on võrreldes nende tuludega suhteliselt suurem alkoholi tarbimisega seotud maksukoormus. Artikli eesmärgiks ongi seda maksukoormuse jaotust võrdlevalt hinnata Balti riikide elanike tururühmade lõikes. Analüüsi tegemisel on kasutatud andmed põhivad ICAP/IARD uuringu tulemustele, mis viidi Baltimaades üheaegselt läbi aastatel 2015–2016.

Miks kehtestavad valitsused aktsiisimakse alkoholile? Esiteks, sajandite jooksul on alkoholi maksustamise põhjusi olnud mitmeid – alates võimupositsiooni kasutamisest maksukogumisel kuni kaasaja sotsiaalsete ja regulatiivsete motiivideni. Tavaliselt reguleeritakse alkoholi tootmist ja müümist väga detailselt, sest seda on administratiivselt lihtne teha. Teiseks peetakse alkoholiaktsiisi omamoodi hüvitiseks, mis osaliselt katab (liigest) alkoholitarbimisest põhjustatud sotsiaalse kahju. Kolmandaks peetakse alkoholiaktsiisi regulatiivseks vahendiks, mis kujundab alkoholitarbimise sotsiaalselt soovitava mustri. Erinevate alkoholitoodete erinevad maksumäärad mõjutavad alkoholi tarbimiseelistusi. Neljandaks, alkoholiaktsiisid on tõhus maksude vahend riiklike maksutulude kogumiseks. Neid on suhteliselt lihtne hallata; tooteid on lihtne eristada, tootjaid on piisavalt vähe ja toote tarbimine on suhteliselt väheelastse tulenevalt hinnamuutustest.

Alkoholiaktsiiside taseme üks oluline aspekt on seotud erinevate tururühmade maksukoormusega. On täheldatud, et madalama sissetulekuga tarbijad maksavad alkoholi ostmise korral sissetulekust suhteliselt suurema osa kui suhteliselt jõukamad tarbijad. See on alkoholi maksustamise regressiivsuse probleem. Kuna alkohol tekitab sageli sõltuvust ning tarbimisotsused on ebaratsionaalsed, siis maksukoormuse regressiivsus mõjutab vaesemaid leibkondi ebarportsionaalselt rohkem kui jõukamaid inimesi. Madalama sissetulekuga inimeste kulutused alkoholitoodetele võivad toimuda muude, sotsiaalselt kasulikamate kaupade arvelt. Selle tulemusel võivad teatud tururühmade tarbimisvalikud olla vastuolus ühiskonna poolt optimaalseks peetavate tarbimiseelistustega.

Erinevalt suuremast osast Euroopa riikidest sõltuvad Balti riikide avaliku sektori eelarved üsna olulisel määral alkoholiaktsiiside tuludest. Riigieelarvetes on nende riikide aktsiisitulud Euroopa Liidu suurimad. Eestis kogub valitsemissektor (riigieelarve) umbes 3% kõigist eelarvetuludest alkoholiaktsiisidest; keskmiselt on aktsiisitulud EL-i riikides tunduvalt madalamad.

3. Alkoholi tarbimine ja maksud

Balti riikides on üsna sarnane alkoholi tarbimise muster nii sageduse, kui ka tarbitud alkoholikoguse poolest. 26–28% elanikkonnast (üks neljandik) tarbib üle 80% kõigi alkoholijookide kogusest. Seevastu üks kolmandik elanikkonnast joo harva või ei tarbi üldse alkohoolseid jooke. Tarbimist iseloomustab ka episoodiline joomine nädalapäevade lõikes, mis põhjustab sageli ületarbimist tarbimispäevadel. Baltimaade tarbijate esimene valik alkohoolsete jookide seast on õlu, mida eelistab 38–45 protsenti kõigist tarbijatest.

Vaatlusalusel perioodil olid alkoholiaktsiisi määrad Baltimaades oluliselt madalamad kui naaberriikides Põhjamaades, kus aktsiisimäärad olid 4-5 korda kõrgemad. Ka Balti riikide endi vahel on aktsiisimaksu määrades olulisi erinevusi. Eesti alkoholiaktsiisid on selgelt kõrgemad kui Lätis ja Leedus.

Baltimaade tarbijad kulutavad alkoholile kuus umbes 19-39 eurot. See moodustab vähem kui 10% kõigi tulumüünte sissetulekutest. Absoluutarvudes pole summa märkimisväärne, aga madalaima sissetulekuga segmendis on Eestis ja Lätis alkoholile kulutatud umbes 8% kogutuludest suhteliselt suur osa sissetulekust. Absoluutarvudes kulutavad suurema sissetulekuga inimesed alkoholile rohkem kui madalama sissetulekuga inimesed. Eestis ja Leedus kulutab kõrgeima sissetulekuga grupp alkoholile kaks korda rohkem kui madala sissetulekuga inimesed.

Varasemates uuringutes on võrreldud alkoholiikulutusi eri sissetulekurühmade lõikes või alkoholiikulutuste osakaalu sissetulekutes. Autorite käsutuses olev andmebaas aga võimaldab oluliselt täpsemalt määrata aktsiiside kogusummat konkreetse tarbija kohta. Arvestades tarbitud alkoholi mahtu ja sellega seotud aktsiisiummat, on leitud ka tarbija arvestuslik maksukoormus. Meie arusaamist mõõda on selline meetod oluliselt täpsem viis maksukoormuse taseme hindamiseks erinevate tulumüünte lõikes.

Eestlased maksavad arvestuslikult absoluutarvudes umbes kaks korda rohkem aktsiise kui lõunanaabrid, sest aktsiisimäärad on kõrgemad ja tarbitakse absoluutarvestuses ka rohkem. Kuna madalaima sissetulekuga inimesed kulutavad alkoholitoodetele suhteliselt rohkem (tuludega võrreldes) kui suurema sissetulekuga inimesed, siis üldiselt on ka nende suhteline aktsiisikoormus suurem.

Korrelatsioonanalüüs näitab, et Eestis on statistiliselt oluline (negatiivne) seos tarbijate kasutatava sissetuleku ja aastase makstava aktsiisi vahel. Selline tulemus kinnitab varasemaid uuringuid aktsiisimaksu regressiivsuse kohta. Lätis on aktsiisimaksud veelgi regressiivsemad kui Eestis. Leedus aga ei too korrelatsioonanalüüs esile statistiliselt olulist seost alkoholimaksude regressiivse kohta.

Artiklis hinnatakse ka aktsiisikoormuse jaotust Kakwani indeksi arvutamise teel. Indeks töötati esialgselt välja selleks, et mõõta maksusüsteemi progressiivsust. Selle indeksi oluline osa on ka maksude kontsentratsiooni mõiste. Kui maksukontsentratsiooni indeks on positiivne, siis maks on progressiivne. Kui indeksi väärtus on negatiivne, siis jaotub

maksukoormus rohkem madalama sissetulekuga elanikkonna segmentidele ehk on regressiivne.

Autori poolt läbiviidud arvutused näitavad järgmist. Eestis on kõik kõikide alkoholitüüpide löikes indeksid negatiivsed, kuigi nende väärtused pole kõrged. See tähendab – alkoholiaktsiisid on kõigi alkoholiiliikide puhul regressiivsed. Lätis on alkoholi maksustamise regressiivsus veelgi tugevam kui Eestis. Leedus on kõigi Kakwani indeksite väärtused positiivsed. See tähendab – alkoholiaktsiisi koormus on suhteliselt suurem kõrgema sissetulekuga tarbijatel ehk omab progresseeruvat iseloomu. Tegemist on üllatava tulemusega. See tuleneb erinevate tegurite koosmõjust – aktsiiside struktuurist erinevate alkoholitoodete löikes, tarbitud alkoholi struktuurist ja kogusest, sotsiaalsetest väärtustest ja paljudest muudest teguritest.

4. Kokkuvõte

Alkoholiaktsiisid mõjutavad alkoholi hindu ja tarbimisstruktuuri. Samas võib tarbijate käitumine olla majanduslikus mõttes sageli irratsionaalne. Alkoholimaksud võivad moonutada kulutuste struktuuri, suurendada sotsiaalprobleeme ja mõjutada sotsiaalset õiglust. Seetõttu tuleks alkoholi maksustamissüsteem kujundada sellisel viisil, mis piiraks kahjulikku ületarbimist ning toetaks liigsest alkoholitarbimisest põhjustatud sotsiaalsete kulude hüvitamist.

Paljud teoreetilised ja empiirilised uuringud näitavad alkoholiaktsiiside regressiivset iseloomu. See tähendab, et madalama sissetulekuga inimesed kulutavad suhteliselt suurema osa oma sissetulekust alkoholimaksude maksmiseks võrreldes rikkamate sissetulekurühmadega. Maksukoormuse regressiivsus sõltub paljudest teguritest, nagu näiteks ühiskonna alkoholitarbimise muster, sissetulekute jaotus, alkoholiaktsiiside struktuur ja muud tegurid.

Läbiviidud korrelatsioonianalüüsid näitavad, et sissetulekute ja mitmesuguste aktsiisimaksude koormuse vahel Balti riikides on enamasti negatiivne korrelatsioon. Samuti on Eestis ja Lätis on madalama sissetulekuga tularühmade üldine aktsiisikoormus suhteliselt kõrge.

Samuti mõõdetakse alkoholi maksustamise regressiivsust Kakwani indeksite arvutamise teel eri tüüpi alkoholitoodete osas. Nimetatud indeksid näitavad samuti maksustamise regressiivsust Eestis ja Lätis. Erinevalt näitab Leedus Kakwani indeks alkoholimaksude osas väikest progresseeruvust, mis on erinev eelnevate uuringute tulemustest.